

Rauf Yektâ Bey'in İlk Dönem İslam Dünyası Müziği Ve Nazariyesi

Konusundaki Görüşleri

Ahmet Hakkı TURABI¹

Özet

Rauf Yektâ Bey' in müziğe dair çalışmalarından, İslam'ın ilk dönem müziği ve bu dönemin kaynakları olan Grek müziğine hakimiyetini gözlemlemekteyiz. Özellikle Pitagoras gamıyla başlatılan ve bu gamın doğru veya yanlış İslam Dünyası'ndaki yansımalarını oldukça doğru bir şekilde tahlil etmiş ve değerlendirmiştir. Diğer yandan 20. Yüzyılın son çeyreğinde yapılan çalışmalarla ortaya konulan ilk dönem İslam Dünyası'nın etkilendiği müzik türlerini oldukça isabetli bir şekilde daha bu asrın başında tespit etmiştir. Bu çerçevede nazari açıdan bu dönemin aslında Grek müziğinden ziyade İran müziğinden etkilendiğini ve bu müziğin nazariyesini kullandığını tespit etmektedir. Biz de tebliğimizde Rauf Yektâ Bey' in bu tespitlerini yeni kaynaklarla birlikte değerlendirmeye tâbi tutacağız.

Anahtar Kelimeler: Rauf Yektâ, İlk Dönem Müzik, Grek Müziği, Pitagoras, Farabi, Müzik.

Rauf Yektâ Bey's Opinions on the First Period Islamic World Music and Theory

Abstract

In Rauf Yektâ Bey's studies on music, we observe the dominance of the music of the first period of Islam and the experiences of the Greeks, who were the sources of this period. In particular, he analyzed and evaluated the Pythagoras scale and its reflections in the Islamic World, right or wrong, quite accurately. On the other hand, at the beginning of this century, he very accurately identified the musical genres that influenced the first period of the Islamic World,

¹ Prof. Dr., Marmara Ün. İlahiyat Fak. Türk MüsİKİsİ Anabilim Dalı Öğrt. Üyesi.
(Amasya Üniversitesi Rektörü) ahmethakki@marmara.edu.tr DOI: 10.32704/9789751751683.2024.0127

which was revealed by the discovery made in the last quarter of the 20th century. This general theoretical trend is actually influenced by Iranian countries since Greek times, and he finds that he used this later theory. In our paper, we will evaluate these determinations of Rauf Yektâ Bey together with in sources.

Keywords: Rauf Yektâ, Islamic Music, Pythagoras Music Scale, Farabi's Music.

Giriş

İlk dönem İslam Dünyası'nda müziğe dair yazılı çalışmalar, miladi 9. Yüzyılda başlar. el-Kindî'den önce Yûnus el-Kâtib (ö. 765?), Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 791), İshâk el-Mevsîlî (ö. 850), Fuleyh b. Ebi'l-Avrâ (ö. 820?), Yahya el-Mekkî (ö. 820?), Yahyâ b. Ebi Mansûr el-Mevsîlî (ö. IX. yy.), İbrahim b. el-Mehdî (ö. 839), Sindî b. Ali el-Verrâk (ö. 850?), Muhammed es-Sûlî (ö. 857) ve İbn Mûsâ en-Nasîbî (ö. 860?) gibi müellifler müziğe dair haberler içeren eserler vermişlerdir. Bize ulaşan ilk eserleri yazan müellifler İbrahim el-Mevsîlî (ö. 804), İbn Camî (ö. 808), el-Kindî (ö. 874), İbnülmüneccim (ö. 912), İhvân-ı Safâ (9.-10. Yy), el-Fârâbî (ö. 950) ve İbn Sînâ (ö. 1037)'dir.

İbrahim el-Mevsîlî ve İbn Camî'nin ortaklaşa yazdıkları *el-Mietü's-Savtü'l-Muh-târa* isimli eserin bir güfte mecmuası olduğunu düşünürsek gerçekte müzik nazariyatına dair bize ulaşan ilk eserler el-Kindî'nin müzik risaleleridir. Yazdığı on risaleden günümüze şu dört eseri ulaştırmıştır: *Risâle fî Hubr Sînâ'ati't-Te'lîf "Müzikal Kompozisyon Üzerine Bir Deneme"*, *Kitâbü'l-Musavvitâti'l-Veteriyye min Zâti'l-Veteri'l-Vâhid ilâ Zâti'l-Aşreti'l-Evtâr "Bir Telliden 10 Tellie Kadar Olan Enstrümanlar Üzerine"*, *Risâle fî'l-Luhûn ve'n-Nağam Ellefehâli-Ahmed İbn Mu'tasım "Makamlar ve Notalar Üzerine Bir Risâle- Ahmed b. Mutasım İçin Yazıldı"*, *Risâle fî Eczâ Hubriyye fî'l-Mûsika "Mûsikî İle Alâkalı Cüzler Üzerine"*. el-Kindî'nin yaşadığı asır müzik açısından çok önemli ve büyük gelişmelerin olduğu bir dönemdir ve bu nazariyelerde o, önemli bir paya sahiptir.

Özellikle Greklere ait müzik eserlerinin Arapça'ya tercümesinden sonra yeni bir merhaleye giren müzik, bu döneme kadar soyut ve yüzeysel bir sanat olarak kalmış; bu asırda mükteseb bir kültür haline gelmiştir. Artık müzisyenin; sanatının icrasında şiir, kompozisyon, tetrakort (dörtlü aralık), makam, ritim unsurlarını bildiği bir dönem başlamıştır. Bundan dolayı el-Kindî "Grek Eserlerini Şerhedenler" ekolünün ilk temsilcisi sayılmaktadır. Zira bu dönemle birlikte müzik ilmi, artık riyâzî ilimler çerçevesinde değerlendirilmiştir. el-Kindî ses teorisi, tetrakortlar, skalalar, intikâl (geçiş) ve kompozisyon konularıyla Grekler tarzında meşgul olmaya başlamış; ilk dönem müziğinin seyrinin düzgün

bir seviyeye oturtulması ve Grek müelliflerinin eserlerinin şerhedilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

İbnü'l-Müneccim'in günümüze ulaşan tek mûsikî eseri, *Risâle Yahyâ b. Ali b. Yahyâ'l-Müneccim Mevlâ Emîri'l-Mü'minin el-Mu'tazid Billâh fi'l-Mûsikâ*. Risâle, eski Arap mûsikîsi nazariyatına dâir yazılmış olup; meşhur mûsikîşinâs ve nazariyatçı İshâk el-Mevsilî'nin mûsikî öğretilerini konu almaktadır. Eserin konusu, bilhassa İshâk el-Mevsilî ve Grek müzisyenlerinin karşılaştırılması etrafında şekillenmektedir. İbnü'l-Müneccim bu eseri, nedimliğini yaptığı Abbasî Halifelerinden Mu'tazid-Billâh'a sunmak üzere yazmıştır.

Tam adı İhvân-ı es-Safâ ve Hullân el-Vefâ ve Ehl el-Hamd ve Ebnâ el-Mecd olan bu topluluk bir ekol olarak görülmektedir. Pisagor ve Hermes düşünce sistemi temeline dayanan bu ekolün, Pisagor'un İslam dünyasındaki yansıması olarak X. yüzyıllarda Basra'da kurulduğu bilgisi çeşitli kaynaklarda mevcuttur. Özellikle sayıları çok önemli bir yere koymaları ve her şeyi sayılar ile anlamaya ve anlatmaya çalışıyor olmaları bahsedilen yansımanın en önemli kanıtı olarak düşünülebilir. Yazdıkları 52 risaleden müzik konusundaki 5. risalede, sesin özellikleri, müziğin rûha tesiri, müzik aralıklarının sayısal ifadeleri, müzik ile kozmoz arasındaki güçlü ilişki, duyu organlarının sesi alma keyfiyeti, seslerin uyumu, mizâclarla sesler arasındaki ilişki, kompozisyona dair kurallar, enstrümanlar, ritm ve ud konularını değerlendirmişlerdir. İhvân-ı Safâ, “Müzik konusundaki risâlelerimizin amacı, bütün dünyanın aritmetik, geometrik ve müziksel ilişkilerle uyum içinde olduğunu göstermektir. Orada evrensel âhengin gerçekliğini detaylı bir şekilde açıkladık.” diyerek İslâm dünyasında Pitagorasçı anlayışın temsilcisi olmuşlardır. İhvân-ı Safâ'da müzik, hukemâya ait bir sanattır ve evrensel ahlak anlayışlarının paralelinde ele alınmıştır.

Felsefede Aristo'dan sonra “Muallim-i Sâni”, müzik ilminde “Muallim-i Evvel” olarak kabul edilen Ebû Nasr Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî, müzik nazariyatını Aristo, Themistius ve Öklid gibi ünlü Grek âlimlerin Arapça'ya tercüme edilen eserlerinden tetkik etmiştir. İslâm dünyasında kendinden önce yazılmış olan eserlere de vâkıf olan el-Fârâbî'nin müziğe dair *Kitâbü'l-mûsîka'l-kebîr*, *Kitâbü'İhsâi'l-ikâât*, *Kitâb fi'l-ikâât* adlı üç eseri vardır. Günümüze de ulaşan bu eserlerinde el-Fârâbî sadece Grekler'i şerh etmekle kalmamış, Greklerden eksik bir şekilde intikâl eden nazarî bilgileri tamamlamış ve hatta hatâlarını düzeltmiştir. Çalgılarla ilgili ayrıntılı bilgiler vermiş olması ve ses fiziği alanında Grekleri aşması ona müzik tarihinde müstesna bir yer kazandırmıştır. el-Fârâbî, müzik konusunda Pitagoras'ın değil, sayıları bir kenara bırakarak duyuma (işitme) daha çok önem veren Aristoxenus'un etkisinde kalmıştır. el-Fârâbî'ye göre mûsikî, riyâzî ilimlerin “ta'lîmî” kısmındandır; makam ve melodî türlerini, bunların nelerden ve nasıl teşekkül ettiğini, daha tesirli ve güzel olmaları için ne gibi işlemler yapılacağını araştıran bir ilim dalıdır. Ona

göre mûsikî lminin teorik ve pratik olmak üzere iki yönü vardır. Pratik yönü, ister hançere ister çalgı olsun nota ve melodilerin daha güzel sunulması için gerekli şartların temini ile uğraşır; yani mûsikînin icrâ-i sanat yönüdür. Özellikle notaların çalgılardaki çıkış yerleri ve daha güzel, net sesler elde etmek için çalgıyı geliştirmekle ilgilenir. Ona göre doğal mûsikî çalgıları; başta hançere, küçük dil olmak üzere geniz, burun ve dudaklardır. Yapay enstrumanlar ise ney, ud, tanbur, rebab vb. gibi sazlardır. Bu ses ve melodilerin enstrumanlardan nasıl elde edileceği sazendelerin; hançerelerden nasıl çıkarılacağı ise hanendelerin işidir.

Batı dünyasında “Avicenna” ve “Filozofların Prensi” olarak bilinen Ebû Ali b. Hüseyin Abdullah b. Sînâ’ya göre müzik, “hep daha güzel olan üzerine kurulu bir iştir; zîrâ o kişisel hazzın ifadesidir”. Onun kastettiği güzellik, mükemmellik. Yani müzik içerisindeki âhengin, sayısal prensipler ve oranlar içermesi ve bunların sağlam (uyumlu) olması gerekir. İbn Sînâ, müziğin teoriye dayanan bir şekilde uygun bir incelemeye tâbî tutulması konusunda Müslüman Pitagorasçılara karşı el-Fârâbî tarafını tutmaktadır. Kendisinden önce yaşayan Aristoxenus gibi o da müzik ilmini işitsel bir fenomen olarak yeniden incelemiştir. Ona göre bizim mûsikîde ilk olarak hoşumuza giden şey, “ses ve sesin nitelikleridir”. Müzikteki anlamlı nitelikler büyük ölçüde, sesin veya müziğin dinleyici üzerinde bıraktığı tesirin şartlarına dayandırılmıştır. Mûsikîye dair özel bölümler ve bazı başlıklar verdiği *Kitâbü ’ş-şifâ*’da “*Cevâmiu ilmi ’l-mûsikâ*” ve *Kitâbü ’n-necât*’ta “*Muhtasar fî ilmi ’lmûsikâ*” bölümünde mûsikî kavramını yukarıda özetlediğimiz düşüncesi çerçevesinde ele alan İbn Sînâ, bu konularda el-Fârâbî’yi kendisine hoca ve rehber edinmiştir.

Rauf Yektâ Bey ve İlk Dönem İslam Dünyası’nda Müziğe Dair Görüşleri

İslam Dünyası’nda kısaca Şark Mûsikîsi denilen fakat 8. Yüzyıldan itibaren ortaya konulan teorik çalışmalar, 15. Yüzyıla kadar zirveye çıkmış; ne yazık ki 19. Yüzyıla kadar sürecek derin bir sessizliğe bürünmüştür. Bu dönemde hemen astrolojinin çıkmazında ele alınmaya çalışılan müzik nazariyatı, 19. Yüzyıla gelindiğinde daha karmaşık bir hal almış; günümüzde ise -farklı tonal sistemlerin ortaya çıkmasıyla birlikte- hemen hemen tam bir anlam kargaşasına dönüşmüştür.

Anahatlarıyla 8. Ve 9. Yüzyılda ortaya çıkan müzik nazariyesi kavramını asırlar sonra ilk defa gündeme getiren kişi Rauf Yektâ Bey olmuştur. Şark Mûsikîsinin temellerini teşkil eden ilk dönem İslam Dünyası’nda yapılan ilk çalışmaları ve bunların dayandığı kuralları bilimsel çerçevede sunmak Rauf Yektâ Bey’in en önemli hedefi olmuştur. Zira sistemci ekol olarak da isimlendirilen klasik

çizginin belki de son halkası olan Rauf Yektâ Bey, klasik öğretim sistemini net bir şekilde anlayabilmiş ve aynı zamanda moderni de okumuş ve incelemiş bir müzikologtur.

Rauf Yektâ Bey'in konumuzla ilgili en büyük avantajı, hocası Ataullah Efendi (ö. 1910)'dir. Zira Ataullah Efendi, bu dönemde artık unutulmuş Türk müzik nazariyatını klasik kaynaklardan talim etmiş ve talebesine de bu şekilde aktarmıştır. Rauf Yektâ da bu hazinenin yanısıra Doğu-Batı müzik literatürünü taramıştır. Arapçasıyla birlikte Lisan Mekteb-i Alisi'nde öğrendiği Fransızca bu araştırmalarında en önemli yardımcı unsur olmuştur.

Rauf Yektâ Bey şu üç açıdan oldukça önemli bir müzik adamıdır:

1. Yeni Türk Müzikolojisi'nin kurucusu,
2. Bestekar,
3. Neyzen.

Rauf Yektâ Bey'e göre modern mûsikînin tüm gücüyle istilasına rağmen şark mûsikîsi, varlığını ve özgünlüğünü kendi döneminde bile hala koruyan bir müziktir. Bunda en önemli olan unsur, bu mûsikînin nazariyesinin oldukça köklü olması ve diğeri ise Avrupa çoksesliliğini tatbik etme teşebbüs eylememeleri olmuştur. Tabiidir ki bu durum o zamanlar için geçerlidir. Zaman içerisinde çoksesliliğin tatbikini teşebbüs çalışmalarının akameti ve tatsızlığı ayrıca Rauf Yektâ Bey'in bu görüşünü teyit etmektedir. Rauf Yektâ Ney'in mukayese ettiği müzik Batı (Avrupa) ve Doğu müziğidir.

Rauf Yektâ Bey'in Türk Müziği için önerdiği sistem 24 birbirine eşit olmayan aralıktan oluşan bir sistemdir. Aslında Arel-Ezgi Sistemi diye bilinen sistemin asıl mimarı Rauf Yektâ Bey'dir.

İslam Dünyası'nın ilk dönemlerinde müziği ve müzikal çalışmaları konu edinen ilk müellif Rauf Yektâ Bey olmuştur.

Rauf Yektâ Bey ilk etapta İslam Dünyasındaki müzikleri Arap ve İran-Türk olarak iki grupta değerlendirmektedir. Ona göre bu müzikler arasındaki en önemli fark "nazariye farkı"dır ve bu, her milletin tonal sistemi ve icra ettikleri makamların doğal sesleriyle ara seslerinin sayıları ve kıymetleridir. Nazariye farkından ayrı olarak ikinci en önemli fark icra ve tavır farkıdır. Buna ayrıca üslup ve eda farkı da eklendiğinde ciddi bir fark ortaya çıkmaktadır.

Rauf Yektâ Bey İranlılar'ın çok eski tarihlerden itibaren bir sekizliyi 24 sese böldüklerini ve bu sistemin İran'ın doğusuna ve İran göçmenleri olan Pelasgoslar'ın soyundan gelen Lidya ve Frigyalılar vasıtasıyla Yunanistan'a ulaştığını iddia etmektedir.

Rauf Yektâ Bey, Türk Mûsikîsi isimli eserinde şu cümleyi kullanmaktadır: “Arap mûsikî tarihine göz attığımızda Araplar’ın ilk mûsikî derslerini İranlılar’dan aldıklarını görmekteyiz” diyerek bazı müzisyen isimleri vermektedir. Bu isimler konusunda bir bahis açmak istiyorum:

Rauf Yektâ Bey’in verdiği bilgiye göre “Nadir b Harise b Kelede; İslamdan evvel İran’a seyahat eden bu şahıs I. Hüsrev ile irtibat kurmuş, udun icrasını ve İran şarkılarını öğrenmiş ve ahalisine öğretmek üzere Hicaz’a dönmüştür. I. Hüsrev zamanında onun maiyyetinde olan meşhur şarkıcı Barbud 30 makam icat etmiştir.” Bu rivayet sadece bir kaynaktan geçmektedir ve fakat bu ayetin nüzül sebebi hikayesi pekçok tefsire konu olmuştur:

Lokman suresi 6. Ayette Cenab-ı Allah “İnsanlardan öyleleri vardır ki halkı fark ettirmeden ve hiçbir delile dayanmadan *Allah yolundan saptırmak ve dini alaya almak için boş sözleri (lehve’l-hadîs) satın alırlar. İşte onlar için hor ve hakir edici bir azap vardır.*” (Lokman 25/6)

Mûsikînin haram olduğuna dair en fazla üzerinde durulan bu âyette geçen “lehve’l-hadîs” ibâresinden maksadın mûsikî olduğunu ifade edilmiştir. Âyetin nüzûlü şu şekilde gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber, Mekke döneminde insanları İslâm dinine davet etmiş ve bu daveti kendisine vahyolunan kelâm-ı ilâhî ile gerçekleştirmiştir. O dönemde şiir ve edebiyatın oldukça güçlü olduğu Mekke’de, Kur’ân’ın nazım ve belâgat olarak insanlara seslenişi, müşrikler tarafından şaşkınlıkla karşılanıyordu. Bu hayretlerini ise ifade etmekte âciz kalarak Hz. Peygamberi eskilere ait masalları nazımlı bir biçimde anlatmakla itham ediyorlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk defalarca onlara meydan okudu ve Kur’ân’ın bir benzerini getirmeleri hususunda onlara hitâbda bulundu. İşte müşriklerden **Nadr bin Hâris bin Kilde** isminde biri, Kur’ân’a benzeterek bir metin kaleme aldı ve bunu Mekkelilere okuyarak onları İslâm’dan uzaklaştırmaya çalıştı. Üstelik âyette işaret edildiği gibi Nadr bin Hâris aslında bu hikâyeleri ticaret maksadı ile gittiği İran’da satın almış kendisi de süsleyerek okumuştur.

Dolayısıyla ya Rauf Yektâ Bey ya da Türk Mûsikîsi isimli eseri aktaran, Nadr b. Haris b. Kilde’nin isminde hata etmiştir. Diğer yandan hemen tüm tefsirlerde İran hikayelerinden (aşk, güç ve saray) bir metin oluşturup okuduğu noktada fikir birliği olan konuda, Nadr’in ud çalıp İran şarkıları okuduğuna dair zayıf bir rivayeti tercih etmiştir.

Rauf Yektâ Bey’in konuyla ilgili örnek verdiği bir diğer Arap müzisyen ise Said ibn Mesacid’dir. Ona göre Hicri 1. Asrın ortalarında bu sanatta tekamül etmek üzere İran’a gitmiş ve mûsikî aletlerinin icrasını tetkikten sonra dönüşte Suriye müziğini de incelemiş ve Hicaz’a döndüğünde bazı eksiltmeler ve

ziyadelerle reform yapmıştır. İran melodilerinden Arap zevkine uyanları alıp, uymayanları atmıştır. “İran kaidelerine göre Araplar arasında ilk defa nağme icra eden odur.”

Halbuki tam adı el-Kâmil Ebû Osman Saîd İbn Miscâh (ö. 715 ?) olan Said, Mekke’de doğmuş bir İranlı mevlâdır (azad edilmiş köle). Emevî döneminin en büyük mûsikîşinasıdır. Arapça şiirleri İranî makamlara ve melodilere uyuylarak icrâ ederdi. Hayatını hükümdarların saraylarında geçirmiş, İbn Muhriz, İbn Süreyc, Yunus el-Kâtib gibi öğrenciler yetiştirmiştir.

Yani Rauf Yektâ Bey’in Türk Mûsikîsi eserinde adı hataen Said b. Mesacid olarak yazılan İbn Miscah diğer yandan eserde iddia edildiği gibi Arap değil aksine İranlıdır.

Rauf Yektâ Bey’e göre bir başka Arap müzik reformisti İbn Muhriz’dir. Said’in Arabistan’da kökleştirdiği müziği yayan kişidir. İbn Muhriz zaten adından da anlaşılacağı üzere İranlıdır, Arap değildir. Aslen İranlı olan İbn Muhriz cüz-zamlı olması dolayısıyla yerleşik bir hayat sürememiştir. Hocası İbn Miscah’a İran makam ve melodilerini öğretenlerden biridir. el-İsfahânî İbn Muhriz’in İslâm mûsikîsine remel ritmi ve bir düğün şarkısı hediye ettiğini ayrıca insanların en güzel seslisi olduğunu bildirmektedir.

Konuyu biraz daha detaylandırırsak Mısır Kralı Mukavkıs’ın iyi niyet göstergesi olarak gönderdiği İran asıllı Sîrîn’i Rasûlullah (s.a.v.), şâiri Hassan b. Sâbit’e hediye etti. Sesi güzel olan ve İran şarkıları okuyan Sîrîn’in ilk yaptığı eşi Hassan’ın Arapça şiirlerini İran şarkılarına giydiren okumak oldu. Zîrâ kaynaklarda bundan sonraki dönemlerde isimleri geçecek olan bazı şarkıcıların bu şarkıları Sîrîn’den öğrendiklerine dair rivâyetler vardır. En önemli talebesi İslâm’da muğannîlikle ilk şöhret olan kimse Tuveys’tir (632-710). Tuveys’in hocası Şirin’den öğrendiği ve profesyonel olarak icra ettiği ğınâ, “el-ğınâü’l-mütkan” (mükemmel müzik) olarak isimlendirildi. Bu türün farklılığı; içinde tek bir nağme ile yetinilmeyip, İran melodilerinin kullanılması ve aynı zamanda şiirin arûz ölçüsünün şarkının melodisi üzerine müstakil bir îkâ‘ (ritmik model, usûl) şeklinde tatbik edilmesinden ibarettir. Tuveys, mûsikîsini kare bir def eşliğinde icrâ ederdi. Tuveys’in öğrencileri İbn Süreyc, Dellâl, Nâfız, Nevmetü’l-Duhâ, Fend ve Sâib Hasîr (ö. 683)’dir.

Bu müzik okulu/ekolü Hulefâ-i Râşidîn devrinin son zamanlarında Hicaz’da şu müzisyenleri yetiştirdi: İzzetü’l-Meylâ (ö. 710), Nemîd, Huneyn el-Hıyerî (ö. 718), Ahmed en-Nasîbî (ö. 702), Kand el-Medenî veya Fend (ö. 670), Dellâl, Budeyhu’l-Melîh (ö. 699), Berdan, Ebû Saîd Cemîle, Said b. Miscâh (ö. 715), İbn Muhriz. Emeviler Dönerim’nde de devam eden bu ekolün temsilcileri Türk asıllı olan **İbn Süreyc** (634-726), Afrika kökenli bir Berberi olan **el-Garîd Ebî**

Yezid, Ma‘bed (ö.743), İbn ‘Âişe (ö. 743 ?), Yunus el-Kâtib (ö.765 ?), Mâlik et-Tâi (ö. 754 ?), Atarred (ö. 786 ?), Cemîle (ö. 720 ?), Sellâmetü’l-Kass, Hab-bâbe, Sellâmetü’z- Zerkâ, Muhammed b. İbâdü’l-Kâtib, Amr b. Osman, İbn Tanbûra, Burdân, Yahya Kayl, Umeru’l-Vadî, Dahman, Ebû Abdurrah Beyzâk el-Ensârî, Neşîtu’l-Fârisî, Ebû Kâmil el-Guzeyyil Dımaşkî, İbn Tanbûra el-Yemenî ve Huneyn el-Hıyerî olmuştur. Abbasiler Dönemi’nde sayılamayacak kadar çoğalan müzisyenlerin liderleri de İran asıllı olan İbrahim ve oğlu İshak Mevsîli, yine İran asıllı olan İbnülmüneccim’dir.

Görüldüğü üzere Rauf Yektâ bey’in Arap dediği müzisyenlerin hiçbiri Arap değil aksine İranlıdır. Hatta Araplar ilk müzisyenini Abbasiler Dönemi’nde yetiştiren İbn Cami’nin şahsında vermiştir. İbn Haldun’u kaynak göstererek zaten İslamdan önce köklü ve profesyonel bir Arap mûsikîsi olmadığını aksine Arapların İran müziğinden etkilendiğini yazan Rauf Yakta Bey’i teyit etmektedir. İbn Haldun eserinin 31. Bölümü olan Şarkı Sanatı kısmında İslamdan önce Araplar’ın ibtidai bir mûsikîye sahip olduklarını daha sonraları İran müziğinden pekçok makam ve melodiler aldıklarını ifade etmektedir.

Rauf Yektâ Bey’e göre Arapların İranlılardan aldıkları şeyler müziğin tatbi-katına mahsustur; Arap tarihlerinde şu bilgilere rastlanmaktadır: “Bazı İran şarkıcıları Mekke’ye gelmişler ve Araplar onların nağmelerini taklide başlamışlardır.” Veya tam tersi “bazı Araplar İran’a gitmiş ve burada öğrendikleri müzikleri memleketlerine dönünce öğretmeye başlamışlardır.” Bu bildideki eksiklik İran2a gidip de müzik öğrenen bir Arap yoktur, aksine ticari ilişkiler çerçevesinde İran’ın sadece müzik değil giyim-kuşam vb kültürlerine alışan Araplar olduğudur. Şirval de denilen pantolon giyme adeti de İran’dan alınmadır ve rivayetlere göre Hz. Peygamber’in de mahremiyet açısından oluru-nu almış bir giyimdir. Zaten ya köle ya da ticaret (sanat, zanaat) maksadıyla Hicaz bölgesine gelen başta İran olmak üzere farklı etnik unsurların bu bölgenin müziğini şekillendirdiğini, yön verdiğini, dolayısıyla temellendirdiğini ifade edebiliriz. Ve bu oldukça tabii bir durumdur.

Artık farklı milletlerin de İslama girmesiyle sadece Arap değil İslam Alemi diyebileceğimiz Abbasiler Dönemi’nde müslümanlar, bütün ilimleri ve sanatları ciddi bir tetkike tabi tutmuşlar ve aydınlanmak isteyen bir milletin daha aydın bir millete müracaatı nasıl bir gerçekse Müslümanlar da Yunan müelliflerine müracaat etmişler ve bu eserleri ciddi tetkike tabi tutmuşlardır. Rauf Yektâ Bey’in bu cümlelerde geçen “müslüman” yerine “Arap” kelimesi kullanmıştır. Bu kullanımı hata değil, müziğin milliyetini tebarüz ettirmek isteyen bir üstadın tercihi olarak idrak etmek gerekir.

Zira Rauf Yektâ Bey, nazari cihetten İslamdan evvel ve islamın ilk asrında İran’da 1. Hüsrev (531-579) ve onun zamanında yaşayan Barbud’tan başka

bir müzik nazariyecisine rastlamadığını ifade etmektedir. Hz. Peygamber Efendimizin de doğduğu yıllara tekabül eden bu dönemde Barbud'un 30 makam icat ettiğine dair bilgiler olsa da konuyla ilgili İranlılar'ın herhangi bir nazari eseri tespit edilememiştir. Bu meyanda Rauf Yektâ Bey, "Aslında müzik çok eski zamanlarda İran'da doğmuştur; takibeden asırlarda buradan yayılmıştır. Daha sonra Pitagoras gibi Yunan filozofları ve takipçileri tarafından nazari inceleme konusu olmuş ve bur zamandan itibaren de bir ilim şeklini almıştır. Lisan gibi müzik de insanla beraber doğmuş olup iptidai bir durumda bulunuyordu ve onun kaidelerini ilk defa Yunan filozofları tetkik etmişlerdir." İfadelerine yer vermiştir.

Konunun sonunda Rauf Yektâ Bey, "Türkler ise gerek Asya gerek Anadolu hayatlarında kullandıkları mûsikî bir sekizlinin 24 aralığa bölünmesi esasına dayanıyordu. Dolayısıyla Türk Mûsikîsi İran mûsikîsine benzerlik arz etmekteydi" ifadelerine yer vererek kanaatini "Netice olarak Araplar, Türkler ve İranlılar arasında bir nazariye farkı asla yoktur; Avrupalı müelliflerin bunun aksini iddia etmelerinin yegane sebebi bu üç dilde yazılmış eserlerden ya haberleri yoktur ya da muhtevalarını anlayamamışlardır" yorumuyla sone erdirmektedir.

Bu yorum aslında bize şunu ifade etmektedir ki Rauf Yektâ Bey, "Şark Mûsikîsi" başlığı altında bir arada zikrettiği Türk, İran ve Arap müziklerinin birbirleriyle benzerlik arz etmektedir. Ona göre "Arapların mûsikî nazariyesini Yunanlılardan alması gerçeği şunu da göstermektedir ki İran ve Türkler de bu nazariyeyi aynı kaynaktan almışlardır."

Rauf Yektâ Bey'in burada ki tenkit edilmesi gereken cümlesi "Riemann Arap mûsikî nazariyesinin ilki Halil olduğuna göre Halil'in eserinde mûsikî Yunanlılarca izah edildiği gibi izah edilmiştir" cümlesidir. Bu konuda Riemann'ın verdiği bilgiye güvenerek hata etmiştir. Zira Halil b. Ahmed el-Ferahidî (ö. 791), *Kitabü'n-Nağam ve Kitabü'l-Îkâ'* adlı eserlerinde dörtlü ve beşli türlerini yazdığına ve bunlara bir sınırlama getirdiğine dair bilgiler olsa da bu eserlerin hiçbiri günümüze ulaşmaması sebebiyle teyit etme imkanı yoktur. Diğer yandan Halil'in yaşadığı dönem müzik nazariyesini Grekler'den aldığına dair bilgi, sadece Riemann'ın iddiası olan oldukça zayıf bir bilgidir. Zira Grekçe eserlerden istifade ederek İslam Dünyasında bize ulaşan ilk müzik nazari eserlerini kaleme alan el-Kindi (ö. 874), Halil'den bir asır sonra vefat etmiştir. Kuvvetle muhtemeldir ki Rauf Yektâ Bey, Kindi'nin eserlerinden ve içeriğinden haberi olmadığı için bu kanaate varmıştır. Rauf Yektâ Bey, ilgili görüşlerini kendisine ulaşan en eski eserin Farabi'nin eseri olduğundan hareketle yazmıştır.

Rauf Yektâ Bey'in 20. Yüzyılın başında "Doğuluların Grek müellifleri çok iyi anlayıp doğru bir şekilde aktarım yaparken, batılı müelliflerin aynı eserleri pek çok hatayla aktardıklarına" dair görüşü oldukça isabetlidir. Konuyla ilgili

olarak şu örneğe yer vermektedir: “Mesela iki sekizlinin sahasını içine alan büyük sistem veya tam sistemi tefsirini yanlış yapmışlardır. Ayrıca beşli aralık konusunda ileri sürdükleri fikirler ayrı bir hatadır. Fakat Farabi, Safiyyüddin İbn Sina sadece beşli ve dördlünün değil aynı zamanda üçlü majör ve minörün de uyumlu olduklarını ifade ettikleri muhakkaktır. Dolayısıyla Farabi bunu ispatlarken ondan bir asır sonra Avrupalı bir müellif sadece sekizli, beşli, onikili, dördlü, onbirli aralığı uyumlu kabul eden Yunanlıları anlatıyordu; o halde üçlü majör ve minör tonların uyumlu olduklarının keşfi doğululara ait olmaktadır.” Hakikat şudur ki Doğulular Yunan eserlerinin muhtevasını tekrar meydana getirmişlerdir; bilhassa Farabi’nin Kitabü’l-Musika’l-Kebir isimli eserinin bir cildi Grekler’in müzik nazariyatı konusunda düştükleri hataları anlatmaktadır.

Henry George Farmer başta olmak üzere Pitagoras gamının değiştiği konusunda ki görüşü de Rauf Yektâ Bey’in bir başka isabetli görüşüdür. Ona göre “Pitagoras gamı, asırlardır hiç değişmemiştir; 2/3 olan beşli aralığın kıymeti hala aynı şekilde ifade edilmektedir. Diğer tüm kaideler de durumunu muhafaza etmektedir.” Bu görüşün temelinde yatan ana sebep ise tüm sesleri, uyumlu ses birliklerinden oluşan makam esaslarını yaratan Allah’tır, insanoğlu sadece ilim ve medeniyeti çerçevesinde bunu tespit edip izah etme gayreti göstermiştir.

Sonuç olarak Türk Müzikolojisi’nin başlangıcı sayabileceğimiz Rauf Yektâ Bey’in bilhassa Türk Mûsikîsi isimli eseri başta olmak üzere tüm çalışmaları iyice tedkik edildiğinde görülecektir ki müellifimiz yaklaşık 1400 yıllık müzik geleneğine ve bilhassa bu müziğin nazariyesine hakimdir. Özellikle ses aralıklarının matematiksel hesapları konusunda bu dönemi çalışanların ana kaynağı olmalıdır. Rauf Yektâ Bey’in ilk dönem İslam Dünyası müziğine dair görüşleri diğer tüm çalışmaları ekseninde araştırmaya muhtaçtır. Bu araştırma, kuvvetle muhtemeldir ki Türk Müziği Ses Sistemi noktasında araştırmacı ve sanatçılara rehber olacaktır.

KAYNAKÇA

- Batris, Fikri. el-Mûsika ve'l-Ġnâ münzü Bid'i'l-Halîkati li'l-Ân. İskenderiye ty.
Bek, Halil Mirdem. Cemheretu'l-Muğannîn. Dımaşk 1964.
- Bûzeyne, Muhammed. el-Mevsûâtu'l-Mûsikiyye. Tunus 1991.
- Corci, Simon. el-Musika'l-Arabiyye. Cemal Hayyat (çev.). Bağdat 1989.
- Çetin, Nihad M.. "Arûz", Diyânet İslâm Ansiklopedisi. C. 4, İstanbul: Türkiye
Diyânet Vakfı, 1991.
- Çetinkaya, Yalçın. İhvân-ı Safâ'da Mûsikî Düşüncesi. İstanbul 1995.
- D'erlanger, Baron Radolph. La Musique Arabe. Paris 1938.
- Daniel, F. Salvador. "Ses Rappports avec la Musique Grecque et le Chant Gre-
gorien", La Musique Arabe. Algiers 1879.
- el-Askalânî, İbn Hacer. Fethu'l-Bârî. Beyrut 1993.
- el-Cündî, Ahmed. Min Târîhi'l-Ġnâ İnde'l-Arab. Dımaşk 1988.
- el-Fârâbî, Ebû Nasr. İhsâü'l-ulûm. Ahmet Ateş (çev.). İstanbul 1990.
- el-Fârâbî, Kitâbu Mûsika'l-Kebir. G. A. Haşebe, M. A. Hıfî (thk.). Kahire 1967.
- el-Farukî, İsmail Râcî ve Louis Lamia. İslâm Kültür Atlası. M.O. Kibaroglu-Z.
Kibaroglu (çev.). İstanbul 1991.
- el-Farukî, Louis. İslâm'a Göre Müzik ve Müzisyenler. Ü. Taha Yardım (çev.).
İstanbul 1985.
- el-Halebî. İnsanu'l-Uyûn fi Sireti'l-Emîn el-Me'mûn. Kahire ty.
- el-Hamevî, Yâkût. Mu'cemu'l-Udebâ. London 1907.
- el-Hulv, Selim. el-Mûsika'ş-Şarkiyye. Beyrut 1974.
- el-İhtiyâr, Nesib. el-Fennü'l-Ġnâi inde'l-Arab. Dımaşk 1955.
- Elkholy, Samha Amîn. *The Function of Music in Islamic Culture*. Kahire 1984.
- el-Mehdî, Salih. el-Musika'l-Arabiyye. Tunus 1979.
- el-Merâgî, Abdülkâdir-i. Câmiu'l-elhân. Nuruosmâniye Ktp, No: 3644 vr. 29b.
- el-Mesûdî, Hüseyin b. Ali. Murûcu'z-Zeheb. Kahire 1948.
- el-Ukaylî, Mecdî. es-Sima' inde'l-Arab. Dımaşk 1966.

en-Nüveyrî, Şihâbeddin Ahmed. Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb. I-XVIII, Kahire ty.

Erguner, Süleyman, Rauf Yektâ Bey, İstanbul 2003.

eş-Şeyhanî, Semir. Eşhuru'l-Muğannî inde'l-Arab. Beyrut 1962.

et-Taberî, Muhammed b.. Tarih. Beyrut 1987.

ez-Zebîdî, Ali. "Halilu'l-Musikâr", el-Mevrid. Bağdat 1975.

ez-Zubeydî, Muhammed b. Hasan. Tabakatu'n-Nahviyyîn. Kahire 1954.

Farmer, Henry George. Masâdiru'l-Musika'l-Arabiyye. Hüseyin Nassâr (çev.). Kahire 1957.

Farmer, Henry George. "İshâk Mawsilî", İA, V/II, İstanbul 1988.

Farmer, Henry George, "Mûsikî ", İA, VIII, İstanbul 1993.

Farmer, Henry George. History of Arabian Music. London 1973.

Fayda, Mustafa, Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler. (Önsöz). İstanbul 1989.

Hamidullah, Muhammed. İslâm Peygamberi. Salih Tuğ (çev). İstanbul 1990.

İbn Abdi Rabbih. el-Ikdü'l-Ferîd. Beyrut 1983.

İbn Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân. İhsan Abbas (thk.). Beyrut 1978.

İbn Mace. Sünen. Mısır 1952.

İbn Sa'd. Tabakatu'l-Kübrâ. Beyrut 1960.

İbnü'n-Nedîm. el-Fihrist. Beyrut 1978.

İhvân-ı Safâ. Resâil. Beyrut ty.

Jebrini, Alâeddin. "Fârâbî", DİA. C. 12, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı, 1995.

Kâtib Çelebi. Keşfu'z-Zünûn. Beyrut ty.

Kaya, Mahmut. "Beytu'l-Hikme", DİA. C. 6, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı 1992.

Mahfuz, Hüseyin Ali. Kâmûsu'l-Musika'l-Arabiyye. Bağdat 1977.

Ögel, Bahaeddin. Türk Kültür Tarihine Giriş. VIII, Ankara 1991.

Özcan, Nuri. "Osmanlılarda Musikî", Osmanlı Ansiklopedisi. C.3, İstanbul 1996.

Rauf Yektâ Bey, Türk Mûsikîsi, İstanbul 1986.

Rowson, Everett. "Ebrahim Mawsili", *Encyclopaedia Iranica*. C. 8, California 1998.

Sâmî Hâfız, Târihu'l-Mûsika'l-Ġinâi'l -Arabî. yy., ty.

Sancaktar, Mona. Tarihu Musika'l-Arab ve Alâtuha. Beyrut 1987.

Sellum, Davud. "Hel yu'zefu'n-neġamu'd-def'in fi Kitabi'l-Eġanî", *Mevrid*. I, Bağdat, 48, 71-72.

Sezgin, Fuat. "Geschichte des Arabischen Schrifttums", *Leiden*. Suppl. I, 1967- 1984, 370.

Sezikli, Ubeydullah. "Kırşehirli Nizâmeddin İbn Yûsuf'un Risâle-i Mûsikî Adlı Eseri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

Streck, "Arracân", İA. C. 1, Eskişehir 1997.

Suad b. Abdilaziz. "el-Musikûru'l-İslâmî Ziryâb", *Mecelletü'l-Müerrihi'l-Arabî*, 22, Bağdat 1982.

Şîrâzî, Kutbuddîn Mahmut. Dürretü't-Tâc li-Gurreti'd-Dîbâc. Nuru Osmaniye Ktp, Nr. 947, Vr: 219.

Turabi, Ahmet Hakkı. "İbn Câmî' (ö. 808) Kureyşli Meşhur Muġannî ve Bestekâr", *Cumhuriyet Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*. Cilt. 9, Sayı. 1, 2005, ss. 161-173.

Turabi, Ahmet Hakkı. "İbnü'l-Müneccim (241-300/ 855-912) ve Risâle fi'l-Mûsikâ Adlı Eseri", *Sakarya Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*. Sayı. 11, 2005, ss. 201-222.

Turabi, Ahmet Hakkı. "İbrahim el-Mevsilî", *DİA*. C. 21, İstanbul: TDV, 2000.

Turabi, Ahmet Hakkı. "İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhim el-Mevsilî (ö. 804)", *Çukurova Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*. Cilt. 5, Sayı. 1, 2005, ss. 177-193.

Turabi, Ahmet Hakkı. "İshâk el-Mevsilî", *DİA*. C. 22, İstanbul: TDV, 2000.

Turabi, Ahmet Hakkı. "Medîneli Efemine Şarkıcı Tuveys (11-92/632-711)", *Çukurova Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*. Cilt. 10, Sayı. 1, 2010, ss. 41-66.

Turabi, Ahmet Hakkı. "Türk Din Mûsikîsinde Hz. Peygamber Konulu Eserler Listesi", *Muradiye Dergisi Hz. Muhammed (sav) Özel Sayısı "Sevmek Bir Sanattır"* yıl 7, Sayı. 27-28, yaz-güz 2011, İstanbul, s. 1-8.

Wensinck, A. J., "Mevlâ", İA. C. 8, 1993.

Wright, Owen, "Mûsikî", *EI*. C. 7, Leiden 1993.

Yusuf, Zekeriya. Müellefâtü'l-Kindiyyi'l-Mûsikiyye. Bağdat 1962.

Zeydân, Corci. *Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi*. Z. Megamiz (çev.). İstanbul 1928.